

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Niels Jørgen Cappelørn–Gert Posselt–Bent Rohde, *Tekstspejle. Om Søren Kierkegaard som bogtilrettelegger, boggiver og bogsamler*. Rosendahls Forlag, Esbjerg 2002.

Med anledning av Rosendahls boktryckeris 100-årsjubileum har Rosendahls förlag i Esbjerg givit ut en mycket exklusiv och påkostad bok. I förordet påpekar förläggaren Paul Rosendahl, att Søren Kierkegaards namn nuförtiden är känt av nästan alla. Fastän han varken är lättläst eller lättillgänglig, har han tillsammans med sin samtida H. C. Andersen blivit Danmarks internationellt mest uppburna författare. Vad H. C. Andersen betydde för sagogenren, har Kierkegaard kommit att betyda för existencialismen.

Men medan litteraturen om Kierkegaards tänkande och skrifter svämmar över alla bräddar, finns det ett inslag i hans verksamhet som hittills uppmärksammats förhållandevis litet: Kierkegaard som bokälskare, bokutgivare och boksamlare. I ett inledande kapitel visar Bent Rohde och Niels Jørgen Cappelørn, att Kierkegaard spelade många roller som aktör på den dåtida bokmarknaden i egenskap av kräsen bokproducent, sträng övervakare av tryckeriernas verksamhet och – icke att förglömma – privat förläggare. Det är lätt att leda i bevis, att Kierkegaard redan vid författandet av sina manuskript i andanom brukade se den tryckta boken framför sig. Redan medan han satt och skrev, hade han sålunda i tankarna den kommande bokens format, dess typografi och titelsidans utseende. Ofta föreställde han sig också, hur vissa passager i texten borde särskilt framhävas genom växlingar mellan fraktur och antikva, genom kursiveringar eller spårningar (spatiering). Inte sällan förekommer synpunkter på allt sådant redan i hans tryckmanuskript. In i det sista gav han sedan tryckeriets sättare pedantiska och utförliga direktiv om typsnitt, punktstorlek, marginaler och anfangsbokstäver. Och redan innan korrektoren hunnit börja levereras, avlade han besök i sätteriet för att kontrollera att hans order åtlöddes. Kierkegaards böcker utgör i yttre och teknisk bemärkelse – det blir en av de ledande tankarna i framställningen – ”textspegel”, i den meningen att den färdiga bokprodukten genom sin formgivning återspeglar eller åtminstone i anmärkningsvärd grad strävar efter att återspegla textens innersida, dess andemening.

Noga taget är det förvånansvärt, att Kierkegaard hade tid över för denna praktiska och este-

tisk-funktionella exercis. Man kan tycka, att han borde ha haft händerna fulla med enbart författarverksamheten. Från 1842 till 1851 – alltså under den korta tidrymden av tio år – producerade han ju så gott som hela sitt monumental författarskap – ”en litteratur i den danska litteraturen”, för att använda hans egen träffande formulering – och detta utan tillgång till vare sig skrivmaskiner eller datorer. När man betänker att många av de mest berömda verken dessutom tillkommit under den ännu kortare tidrymden av endast fyra år, från 1842 till 1846, förstår man hans klagan över att gåspennan inte hann med i tillräckligt snabb takt! Till de många publicerade böckerna föreligger oftast ingående förarbeten, dels i form av fylliga dagboksanteckningar och dels i form av ströanteckningar i notisböcker, almanackor och liknande. I dessa många skrivhäften för husbehov hade han för vana att bryta manuskriptsidorna utmed en vertikal linje som delar sidan i mitten; till vänster om linjen skrev han in sin text, till höger om linjen införde han – när så behövdes – korrigeringar, inskott, kommentarer, anvisningar för sättarna m.m.

Det verkar som om Kierkegaard nästan alltid utarbetat preliminära utkast och förstudier till sina texter. Metoden bär präg av ”trial and error” men tycks icke desto mindre ha varit effektiv. Sålunda finns det flera exempel på hur han först skrev en kladd till en del av texten men därpå körde fast och då i stället övergick till att renskrivna vad han åstadkommit. Sedan infogade han det renskrivna partiet i kladden till ett nytt textstycke. När han sedan ånyo körde fast, renskrev han i sin tur det senast tillkomna avsnittet samt lät det sammanlagda resultatet, på analogt vis, tjäna som startpunkt för ännu ett nytt textparti osv. Så fortgick skrivarmödorna, tills hela boken förelåg färdig. Att han under denna i ursinnigt tempo bedrivna textproduktion, som – trots hans höftskada, epilepsi och andra sjukdomar – pågick praktiskt taget natt och dag, hade tid och krafter över för visuella överväganden om hur typografi, typsnitt, marginaler och anfangsbokstäver skulle se ut, är redan i sig anmärkningsvärt. Det blir knappast mindre intressant, när man betänker att Kierkegaard eljest i första hand får betraktas som en auditivt lagd författare. I språkligt avseende var han en mycket musikalisk diktare, och han har gång på gång själv betonat, att nästan allt han skrivit är avsett för – i första hand! – högläsning. Det sagda ger en intressant bild av

Kierkegaard vid skrivbordet. Den store filosofen var långtifrån främmande för hur ett ordkonstverk fungerar i sinnenas värld. Redan under själva författandet tycks han ha eftersträvat att *höra* sin text – så att den blir verkningsfull vid högläsning! – och på en och samma gång *se* texten – så att den blir vacker och ändamålsenlig på baksidan.

I kontakten med sättern kunde kravet på att det skrivna skulle duga för högläsning f.ö. föranleda kuriösa problem. Kierkegaard var överlag mycket sparsam med kommatering, just för att hans egen högläsningsrytm skulle komma till sin rätt. När sättern självväldigt tillfogade talrika, nya kommateurer, slog Kierkegaard bakut. ”Især i det Rhetoriske er min Interpunktion afvigende, fordi den er udviklet. [...] Jeg tænker mig bestandigt en Læser der læser høit. – Deraf kommer det igjen at jeg stundom sparer paa Brugen af Comma. Hvor jeg saaledes vil have en Subdivision under et Semicomma, da inddeleler jeg ikke saadanne Sætninger. f.E. ’hvad man skylder en Anden og hvad man skylder sig selv’. I denne Henseende lever jeg i en stadig Strid med Sætterne, der velmenende sætte Comma overalt og derved forstyrre mig Rythmiken”, heter det mycket betecknande i en dagboksanteckning från början av året 1847.

När Kierkegaard utgav sin första bok *Af en endnu Levendes Papirer* (1838), gjorde han det som sin egen förläggare. Bland tryckerier valde han ett av Köpenhamns tekniskt mest avancerade, Bianco Lunos Bogtrykkeri. I umgänget med dess kunniga ägare fick han tillfälle att lära sig åtskilligt om layout, sättning, tryckning, inbindning, pappersorter och upplagor. Men han överlät i regel kommissionsverksamheten på den kände förlagsbokhandlaren C. A. Reitzel. Det blev därmed denne som fick sköta annonsering och försäljning av 13 av sammanlagt 19 skrifter under perioden 1838–1847, så inte bara *Af en endnu Levendes Papirer* utan också t.ex. *Enten–Eller, Gjentagelsen, Frygt og Bæven, Philosophiske Smuler, Begrebet Angest, Stadier paa Livets Vei, Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* och flera samlingar av *Opbyggelige Taler*. Bara för disputationshandlingen *Om Begrebet Ironi* och somliga av de uppbyggliga talen anlätade han också bokhandlaren P. G. Philipsen som kommissionär. Efter 1847 slutade emellertid Kierkegaard att verka som egen förläggare och övergick till att bli honoraravlönad författare hos förlaget C. A. Reitzels. För varje ny bok erhöill han därvid ett engånghonorer för förlagsrätten till

första upplagan. Hur man skulle förfara med följande upplagor, förbehöll han sig däremot rätten att diskutera vid kommande förhandlingar.

Köpenhamn var på 1840-talet ännu en liten stad med bara 125.000 invånare. Den intellektuella elit som köpte och läste filosofi, teologi och skönlitteratur av det kvalificerade och krävande slag som Kierkegaard presterade var givetvis synnerligen begränsad. Icke desto mindre frapperas man av de påfallande små upplagor som Kierkegaards förstaupplagor trycktes i. Böcker som *Enten–Eller, Frygt og Bæven, Philosophiske Smuler* eller *Stadier paa Livets Vei* kom normalt i bara 525 exemplar. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* producerades i endast 500 exemplar och såldes uselt (i endast 119 exemplar). När en av nutidens allra mest berömda och över hela världen lästa skrifter *Begrebet Angest* första gången gick i tryck, framställdes den i bara 200 exemplar. Det är när man känner till dessa fakta, som man bättre förstår Kierkegaards återkommande klagan över att inte vara förstådd av sin samtid och hans flödande hån över mer eller mindre mediokra populärförfattare som inställsamt och med kommersiella biavsikter anpassar sig till publiksmaken.

Om Kierkegaard som bokproducent och bokutgivare uppmärksammas i bokens första kapitel, tar Gert Posselt i andra kapitlet sikte på bokgivaren, donatorn. Även här rör sig förf. på ett bristfälligt undersökt område i kierkegaardforskningen. I överensstämmelse med vad som var vanligt i äldre tider, förekom i Kierkegaards böcker ofta tryckta dedikationer. Så är t.ex. flera samlingar av hans *Opbyggelige Taler* tillägnade hans avlidne far, klädeshandlaren Michael Pedersen Kierkegaard. Och *Begrebet Angest* fick en berömd sådan tryckt dedikation, som Posselt betecknar som den danska litteraturens mästerligaste. Boken ägnas minnet av Kierkegaards döde vän Poul Martin Møller:

Afdøde
Professor Poul Martin Møller
Græcitetens lykkelige Elsker, Homers Beundrer, Socrates's
Medvider, Aristoteles's Fortolker – Danmarks Glæde
i Glæden over Danmark, skjøndt "vidt forreist"
alltid "mindet i den danske Sommer" –
min Beundring, mit Savn
helliges
dette Skrift

Men därutöver excellerar Kierkegaard också i handskrivna dedikationer inskrivna på försättsbladet i speciella gåvoexemplar, som han låter

trycka på speciellt velängpapper (ett slags pergament) och så gott som alltid låter binda in i luxuösa band av hög kvalitet. Det burgna och borgerligt beräknande i Kierkegaards handel och vandel kan avläsas på dessa utanverk. På graden av värme i dedikationerna liksom i uppräknningen av mottagarens titlar och ordnar – Kierkegaard försummade inte att påpeka, vem som var kommandör av Dannebrogorden och vem som var riddare av Wasaorden! – kan man sedan avläsa mottagarens samhällsställning och i vilken relation Kierkegaard stått till föremålet. Valet av underdånighets- eller vänskapsformler är långtifrån godtyckligt och ofta mycket avslöjande. ”I dyb Ærefrygt” eller ”ærbødig” är inte detsamma som ”Deres hengivne”. Som den konservativa och ståndsmedvetna person Kierkegaard var, gav han påfallande ofta bort sina böcker med svassande dedikationer till maktens män, inflytelserika ministrar, uppsatta biskopar och universitetsprofessorer – också om de liksom Själlands biskop Hans Excellens J. P. Mynster eller Herr Professorn J. L. Heiberg var hans intellektuella motståndare och uppvisade ett tänkande som han hjärtligt avskydde. Att iakta vad konventionen föreskrev, var för honom tydligen mycket angeläget. Men vid sidan av dylika ”pliktexemplar” förekommer givetvis gåvoexemplar med mer hjärtliga och intima dedikationer, så till hans själs älskade Regine Olsen, så till nära vänner (t.ex. Emil Boesen) eller högt aktade författarkolleger (t.ex. Christian Winther). Först efter år 1851 slutade Kierkegaard att skriva dedikationer på försättsbladet och nöjde sig med att bilägga ett brev eller ett kort i sina donationsexemplar. I våra dagar har Kierkegaards dedikationsexemplar hunnit bli rariteter, som betingar svindlande summor på den internationella bokmarknaden.

Efter min mening kan bokens sista och tredje kapitel betraktas som dess ur litteraturhistoriskt synpunkt mest givande. Cappelørn har här givit en inträngande, till stora delar alldeles ny bild av Søren Kierkegaard som bokköpare, bokägare och boksamlare. Det vore för mycket sagt att kalla Kierkegaard för bibliofil. Han jagade i regel inte förstaupplagor för deras egen skull utan nöjde sig med goda arbetsexemplar, som han praktiskt kunde använda för eget läsbruk och i sin egen författarverksamhet. Inte heller var han någon sörssamlare. Privatbiblioteket var visserligen ansevärt och bestod av – i runda tal – 2,380 volymer, men likväl litet i förhållande till innehavet hos århundradets största danska boksamlare C. F. Wegener,

som stoltserade med hela 40.000 exemplar, eller teologen A. G. Rudelbach, som ägde cirka 22.000 volymer. Att man är tämligen väl underrättad om Kierkegaards privata bokförråd sammanhänger med att det, efter hans frånfalle, den 10 april 1856 till stora delar försälldes vid en bokauktion, som förrättades av Danmarks förste egentlige antikvariatbokhandlare H. L. Lynge. I samband härmed upprättades en katalog, som trots vissa ofullkomligheter gör det möjligt att spåra många enskilda böckers öden och försäljningshistoria långt fram i nutiden. Genom att med vissa modifieringar följa systematiken i denna auktionskatalog och fortlöpande kommentera bokförrådet har Cappelørn lyckats ge en överskådlig och högst fascinerande bild av Kierkegaards beläsenhet och favoritlektyr. Han förutsätter därvid naturligtvis aldrig, att diktarfilosofen måste ha läst alla de böcker denne äger i sitt privatbibliotek lika litet som att han inte skulle kunna ha läst sådan litteratur som råkar saknas i hans privata ägo. Genom att kollationera de omnämmanden resp. referat av läst litteratur som förekommer i Kierkegaards utgivna verk eller postumt utgivna *Papirer* (samt sakuppgifterna i diverse annan kierkegaardlitteratur: brev från och till vänner och närstående m.m.) mot vad som bevisligen funnits i biblioteket, lyckas Cappelørn skickligt undvika dylika fallgropar och felslut och skaffa sig fast mark under fötterna.

Som man kunnat vänta, intar filosofi och teologi – gränserna mellan dessa områden är ofta flytande, alldeles som i Kierkegaards eget författarskap – en mycket framträdande plats i Kierkegaards husbibliotek. Naturligtvis äger han Gamla Testamentet på hebreiska, och – som den store latinist han är – givetvis också *Vulgata*, d.v.s. den katolska översättningen av Bibeln till latin. Som god greclist redan från skoltiden, håller han sig vidare med sex olika utgåvor av Nya Testamentet på grekiska. Men därtöver kan han lätt sträcka sig efter en mångfald bibelöversättningar, äldre och nyare, danska och utländska, så t.ex. tre utgåvor av Martin Luthers tyska bibelöversättning. I övrigt intar teologiska handböcker, böcker i biblisk exegetik, litteratur av och om de apostoliska fäderna, dogmhistoria, katekeser och bibelhistoria, psalmböcker och andliga sånger, predikosamlingar, troslära och uppbyggelseböcker, teologiska och kyrkliga tidskrifter, böcker i äldre och nyare systematisk teologi samt symbolik en Gudi behaglig och mycket stor plats på hyllorna.

Som ett kuriosum bör nämnas, att han där-
emot nästan inte alls läste eller höll sig med lit-
teratur i kyrkohistoria, förmodligen emedan han
menade, att kyrkans historia var i stort sett oin-
tressant i jämförelse med det enda nödvändiga:
kristendomens eget sanningsvärde. Inte heller var
Kierkegaard någon flitig läsare av Luthers huvud-
arbeten. Om man undantar postillan och bords-
samtalen, lyser Luthers skrifter i stort sett med
sin frånvaro i biblioteket. I gengäld läste han med
förkärlek diverse pietistisk uppbyggelselitteratur
av Johann Arndt, P.J. Spener, Johann Gerard och
andra. Christian Scriverers *Seelen-Schatz*, Johann
Taulers *Nachfolgung des armen Lebens Christi* och
Thomas a Kempis' *Om Christi Efterfølgelse* sak-
nas naturligtvis inte heller. I en kuriös bok av Dr
Bloch Suhr, *Kaldslexicon* (från 1851) läser han om
de danska lantprästernas fördelaktiga levnadsvill-
kor, om prästlöner, prästgårdarnas storlek, träd-
gårdarnas skick, arrendenas bördighet och vilka
intäkter som den enskilde kyrkoherden kan på-
räkna in natura i fråga om spannmål och krea-
tur, pensionsvillkor, skattelättnader m.m., all-
sammans uppgifter som kom Kierkegaard väl till
pass när han öppnade kyrkostriden och skred till
frontalangrepp på den urartade danska statskyr-
kan och dess snöda materialism. Om vad dess
mest framstående prelater sagt och förkunnat, var
han därvid noga underrättad. Högvärdige herr bis-
kopen H. L. Martensens berömda storverk *Den
christelige Dogmatik* från 1849 hade han lusläst,
inte minst emedan denne i sitt förord haft oför-
syntheten att feja undan Kierkegaards hela teolo-
giska insats som en obetydlig samling "Strøtanker
og Aphorismer", förfärdigade av en sjuklig ego-
centriker. Utfall av detta slag glömde Kierkegaard
aldrig, hans motangrepp blev därefter.

Som bekant behärskade Kierkegaard inte fran-
ska eller engelska utan läste Fénelon, Pascal och
Molière, Shakespeare och Byron uteslutande i
tyska eller danska översättningar. I gengäld var
han desto bättre förtrogen med litteraturen på den
tidens tvenne dominerande lärda språk, latin och
tyska. Ibland figurerar i hans bibliotek teologiska
skribenter som i dag är i stort sett bortglömda
men som för Kierkegaard tydligen haft ett stort
affektionsvärde, så t.ex. den tyske katolske läkaren
Franz von Baader. Ingen annan författare är re-
presenterad med ett större antal titlar i samlingen.
Att av tidens stora andar den kanske mest inflytel-
serike historiefilosofen G. W. F. Hegel finns rikli-
gen företrädd, får man inte förundra sig över hos

denne svurne antihegelian. Med tio titlar i hela
aderton volymer står flertalet av Hegels kända
verk där, *Phänomenologie des Geistes*, *Vorlesungen
über Aesthetik* osv., vartill kommer inte mindre
än tjugofem arbeten som ur skilda synpunkter
handlar om Hegels filosofi. Tysklands övriga ide-
alistiska och romantiska filosofi finns där givetvis
också: Kant, Fichte, Schelling – som Kierkegaard
personligen hört föreläsa i Berlin – kunde näm-
nas. Till Arthur Schopenhauer tycks Kierkegaard
ha intagit en ambivalent inställning, och huvud-
verket *Die Welt als Wille und Vorstellung* läste han
faktiskt först strax före sin död, d.v.s. så sent som
1854. Men Bacon, Spinoza och Leibnitz är honom
väl förtrogna, om inte annat så i tysk språkdräkt.
Det gäller även om Leibnitz' *Théodicé*, fastän
dena ursprungligen och i sin originalupplaga
inte publicerades på tyska utan på franska.

Att Kierkegaard älskar mycket som har med
språk och språkvetenskap att göra, har man ve-
tat länge. Hans innehav av grammatikor, ord-
böcker och synonymlexika ger syn för sägen, så
t.ex. ett sexbandsverk om latinska synonymer och
etymologier. Och i fråga om klassisk beläsenhet
kan han ta upp tävlan med flertalet av sina sam-
tida. Aristoteles' *Opera* på grekiska har han inköpt
antikvariskt i en vacker och dyrbar utgåva, och
Platons samlade verk äger han i hela elva band, gi-
vetvis på grekiska. Men därutöver läser han gärna
arbeten av Herodotos, Plutarkos – Kierkegaard
älskade anekdoterna och sentenserna i dennes
jämförande biografier – Sofokles, Xenofon lik-
som Longos' lilla herderoman *Daphnis och Chloë*.
Besynnerligt nog saknas både *Iliaden* och *Odysseen*
i boksamlingen, förmodligen av det enkla skäl-
let att han behärskade dessa verk till stor del ut-
antill! Redan på skolbänken i Borgerdydskolen
hade han inhämtat 10.000 vers av homerisk
epik och behövde sedan dess inget stöd för min-
net. När han citerar Homeros i sina egna skrif-
ter, sker det efter allt att döma direkt ur minnet.
– Men om den grekiska litteraturen intar en stor
plats i Kierkegaards föreställningsvärld, så intar
den romerska en ännu större. Cicero, Ovidius,
Seneca, Tacitus, Svetonius, Vergilius – han lä-
ser dem begärligt och citerar dem alla med lätt-
het. Latinet och den latinska litteraturen är och
förblir, livet igenom, hans främsta intellektuella
tummelplats.

Inom sektorn skönlitteratur figurerar de stora
klassikerna på skilda folkspråk från Cervantes
och Shakespeare och framåt, gärna i tyska över-

sättningar eller danska. Medan storebror, biskopen Peter Christian, var väl förtrogen med det engelska språket, läste Søren Kierkegaard – som vi nyss konstaterade – för egen del över huvud taget inte engelska. Ämnet fanns ju inte ens på Borgerdydskolens skolschema! Shakespeare, vars tragedier och komedier utgjorde en källa som han öste ur under nästan hela sin levnad och om vilken han skrev så många lysande essäer, ägde han sålunda endast i tyska och danska översättningar. Närmare bestämt höll han sig med tre utgåvor av Shakespeare, *Dramatische Werke* översatt av Ernst Ortlepp, samt P. Foersoms och P. E. Wulffs danska översättningar *William Shakespeare's Tragiske Værker* resp. *Dramatiske Værker*. Liksom ifråga om Bibeln, Homeros och Vergilius gäller det om Shakespeare, att han behärskade dennes dramatik så väl, att han i regel kunde citera texterna direkt ur minnet. Det skedde då i tysk eller dansk översättning.

Tyskspråkig och dansk fiktionslitteraturen in-tar givetvis rangplatser i Kierkegaards husapotek. Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Friedrich von Schlegel, Jacobi, Jean Paul, Tieck och Zakarias Werner är några av de klassiker han tycks ha umgått med särskilt gärna och regelbundet. På danskt område finns det förmodligen ingen som kan ta upp tävlan om hans gunst så mycket som Ludvig Holberg. Så gott som alla dennes komedier finns omnämnda eller citerade i hans egna skrifter. I övrigt hör Jens Baggesen, Steen Steensen Blicher, Johannes Ewald, Poul Martin Møller och Christian Winther till favoriterna, medan andra läses mer plikttroget (Oehenschläger) eller omfattas med betydligt svalare entusiasm och ibland bemöts med kritik (H. C. Andersen och J. L. Heiberg). Av svensk skönlitteratur ägde Kierkegaard endast en enda författare – betecknande nog för smaken i 1840-talets Köpenhamn – Carl Michael Bellman! Såvida man nu inte till skönlitteraturen också vill räkna en religiös andeskådare som Emanuel Swedenborg, vilken på latin finns företrädd i fyra volymer på Kierkegaards bokhyllor.

Niels Jørgen Cappelørns översikt utgör en guldgruva för alla Kierkegaardläsare, Kierkegaardforskare och Kierkegaardälskare. Med stor lärdom och säker materialbehärskning har han infogat Kierkegaards bokförvärv och bokanvändning i diktarens egen produktionshistoria och – på en och samma gång – i samtidens danska bokhistoria. Att framställningen ibland blivit detaljtyngd

och svårforcerad, får man finna sig i. Bokkataloger och biblioteksinventeringar inbjuder nu en gång för alla till kameral exakthet. I gengäld lättas läsningen upp av överdådiga illustrationer i flerfärgstryck, på vilka förlaget slösat stora omsorger och resurser. Fotografiskt återges här många exempel på kierkegaardska handskrifter, sätteri-anvisningar, böcker, dedikationer, förlagskontrakt och åtskilliga andra kvarlevor ur författarverksamheten. Somligt av materialet har letats upp hos privata samlare eller i arkiv ute i landsorten. Annat härrör från Kierkegaardbiblioteket vid Köpenhamns Universitets Teologiska fakultet eller Kierkegaardarkivet och den fotografiska ateljén vid Det Kongelige Bibliotek.

Thure Stenström

Max Gallo, *Victor Hugo I. "Je suis une force qui va!..."*. éditions XO. Saint-Amand-Montrond (Cher) 2001.

Max Gallo, *Victor Hugo II. "...Je serai celui-là!"*. éditions XO. Saint-Amand-Montrond (Cher) 2001.

I Sverige har onekligen Victor Hugos stjärna dalt under det senaste halvsekle. Vid mitten av 60-talet ansågs det obligatoriskt att redan under grundkursen i Litteraturhistoria med poetik läsa ett antal dikter samt en roman eller ett drama av mångfrestaren. Nu är han sedan länge helt utradrad ur undervisningen. I de två volymer av *Allmän Litteraturhistoria* som behandlar romantiken ägnar Henrik Schück honom 65 sidor, fyllda av invektiv, efter att motvilligt ha konstaterat att Hugo var "stor som lyriker". Han karakteriseras som "abnormt fåfång", "egenkär", "minst av allt någon tänkare", "småsinad", "snål", "avundsjuk" och "ytterst osannfärdig". Diktarens kunskaper var "ytterst obetydliga" och i romanerna möter man hans "falskt geniala filosofi" och "mycket virriga historiska teorier". Han kan inte skapa levande människor, enbart typer, och longöerna överflödar. I dramerna förekommer "idelt osannolikheter" och scenerna saknar sammanhang. Ändå har endast Byron, Goethe och Schiller fått större utrymme i översikten.

Förhållandet är märkligt med tanke på att Hugo, vid sidan av Shakespeare, Voltaire och Goethe, vilka i hög grad lever vidare i dagens kulturliv, nog borde räknas in som den fjärde i den fåtaliga krets av litterära giganter sedan re-